

Repensant les ecologies de la cura infantil: Agència i reciprocitat en dues comunitats d'Argentina

Hi ha temes universals que expressen, alhora, la rica variabilitat dels éssers humans. Als antropòlegs i antropòlogues ens interessen particularment –ens fascinen, podríem dir– aquestes variacions culturals, històriques i geogràfico-ecològiques: aquestes *altres* maneres d'entendre, nomenar, sentir, experimentar i afrontar problemes que ens travessen d'una manera o una altra. Un d'ells és la criança i la cura dels nens i nenes, un aspecte crucial per entendre la continuïtat evolutiva dels éssers humans i les seves transformacions bio-psico-socioculturals al llarg de la nostra història. En cada *altre* costum o pràctica veiem alternatives, en el sentit que uns

altres mons són possibles, que altres solucions són igual d'eficaces que les nostres, que és possible pensar més enllà dels límits que ens imposen les nostres categories, judicis i valors.

Tot treball etnogràfic –expressament o no– acaba d'una manera o una altra donant compte de la cura d'infants, de persones grans o de malalts. I això és així perquè l'experiència de la cura és tan omnipresent en les rutines d'una família que cap descripció etnogràfica la pot obviar. Això també fa que sigui difícil definir-la i aïllar-la d'altres activitats que tenen lloc de manera simultània. No sempre és possible discriminar quan una persona

Direcció publicació:

Beatriz San Román,
Irene Salvo, Silvina Monteros
i Maria Romeu

Continguts d'aquest número:

Carolina Remorini

Imatges:

Juan Augusto Laplacette

Coordinació:

Victòria Badia

Traducció:

Victòria Badia

Notícies i Agenda:

Chandra K. Clemente
i Eva Vázquez

Difusió:

Maria Galizia

Maquetació:

Beybe

Subscripció i contacte:

gr.afin@uab.cat

ISSN: 2013-2956

AFIN
Grup de Recerca

UAB

Universitat Autònoma de Barcelona

està cuidant-ne una altra i solament està fent això, ni calcular el temps dedicat a la cura. Tanmateix, últimament es focalitza el càlcul del temps, percepcions sobre el temps, la qualitat i la intensitat de la cura. Amb la qual cosa s'intenta *visibilitzar* les tasques de cura que fan alguns membres de la llar per damunt dels altres, reflexionar sobre les conseqüències afectives, socials, econòmiques, polítiques i ètiques de la distribució social d'aquestes tasques de cura.

El món contemporani és un espai-temps ple de novetats que se'ns presenten dia a dia i suposen desafiaments i dilemes per a la nostra vida quotidiana i la nostra comprensió del món. Vaig començar a escriure el primer esborrany d'aquest article abans que la Covid-19 fos declarada *pandèmia* per l'OMS. En aquest nou context, amb el pas del temps, la paraula *cura* va adquirir diferents matisos i una càrrega simbòlica diferent. La cura quotidiana, tot d'una, es va visibilitzar com un problema col·lectiu, a més d'un problema privat i individual. Les paraules *solidaritat* i *responsabilitat* varen començar a tenir un ús distint com a resultat d'un problema de salut pública

d'escala global. A l'Argentina el problema de la cura es va instal·lar amb força a l'agenda política. Parlar de cura en diferents àmbits –la família, l'escola, els discursos polítics, les polítiques públiques, l'àmbit científic– ens recorda per què és un tema *clàssic* de l'Antropologia. Sobre això tracta aquest escrit: sobre la cura de cada dia, naturalitzada, rutinària, la que es pensa, s'adapta, es tensa en les múltiples crisis que els éssers humans travessem. Tot i que aquest article no tracta del problema de la cura durant la pandèmia de Covid-19, intentaré plantejar qüestions que serveixin per pensar, també en aquesta conjuntura, quins són els biaixos i prejudicis que enfosqueixen la nostra comprensió de la diversitat de les cures, la qual cosa ens ensenya que la configuració del nostre món no és l'única possible.

A continuació, reflexiono sobre la meva experiència etnogràfica en comunitats rurals i indígenes de l'Argentina, localitzades en dues àrees geogràfiques molt diferenciades des del punt de vista ambiental, sociocultural i històric. La primera és la regió de la Selva Paranaense, a la província de Misiones, prop de la

Sos-tener.

frontera amb Paraguai i Brasil. Es tracta de comunitats indígenes Mbya-Guaraní, el gènere de vida de les quals està molt vinculat al *monte* (selva). La segona és la regió semiàrida d'altura dels Valles Calchaquíes, a l'àrea Andina, prop del seu límit amb Xile. La seva població és el producte d'un mestissatge primerenc, que es troba en un procés de reivindicació dels seus orígens indígenes. En ambdós casos, la investigació va estar orientada cap a l'estudi de les rutines de

criança i cura de la salut a la infància i el seu impacte en les trajectòries de desenvolupament. Metodològicament, la investigació es va basar principalment en l'ús complementari de tècniques qualitatives i fonts documentals, incloent-hi diferents tipus d'observacions (dia de vida, a intervals fixos, espot i participant), entrevistes (obertes i semiestructurades, genealogies i històries de vida), i enregistraments visuals.

Entorns per a la cura infantil

Quan llegeixo alguns dels termes presents en els discursos contemporanis sobre les cures m'assalta una espècie d'incomoditat. És curiós com s'aïllen accions i actors, se circumscriuen, s'homogeneïtzen, abandonant un enfocament ecològic de la pràctica que suposa mirar l'escena i reconèixer que hi ha entorns de cura múltiples. En cada entorn –alguns utilitzen el concepte de *nínxol de desenvolupament*– es conjuguen aspectes materials i simbòlics íntimament entrellaçats, solament distingibles amb finalitats analítiques. Una visió ecològica d'aquestes interaccions ens permet entendre quines formes de cura son esperables, desitjables i *normals* en cada entorn.

Comencem pels actors de la cura infantil. Tradicionalment, la idea de cura s'associa a altres nocions com vulnerabilitat, dependència i responsabilitat. En funció d'això, alguns actors semblen estar més habilitats per realitzar aquestes tasques que uns altres. També se sol pensar en la cura com una activitat unidireccional. L'asimetria indiscutible entre adults i infants –psíquica, física i social– justifica que la cura vagi en un sentit. Des d'aques-

ta perspectiva, els infants no cuiden els adults, només a l'inrevés. Per sobre de tot, existeix una imatge de la cura infantil que s'ha instaurat com a *normal* i *natural*, esperable i predictable, que posa al centre de l'escena les dones-mares i els seus fills i filles i deixa fora altres actors que intervenen de manera quotidiana: altres dones, infants, homes. És cert que, dels tres conjunts, els homes són els que estan menys representats en els estudis sobre cura infantil, en part a causa dels biaixos propis de la investigació que se centra en les dones, però també perquè és cert que, comparativament, realitzen menys tasques i assumeixen menys responsabilitats de cura infantil. Tanmateix, hi ha matisos i excepcions que no podem desconèixer. La participació, de manera freqüent, de múltiples cuidadors i el rol crucial que juguen aquests vincles en el nostre present i en el nostre passat són mínimament reconeguts en alguns contextos, fins i tot actualment, malgrat les nombroses evidències antropològiques i històriques disponibles. Em centraré en la figura dels avis i germans, actors que sempre han estat molt presents a les meves descripcions de les rutines de la cura infantil.

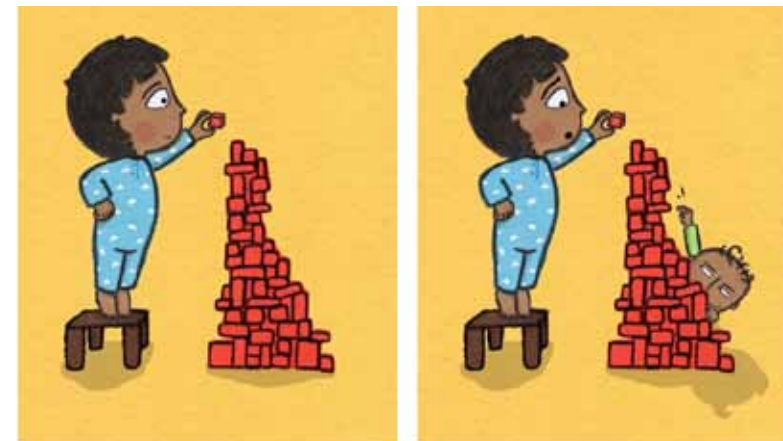
On i com aprenem a cuidar?

Les oportunitats perquè algú participi de la cura d'un infant depenen d'un conjunt de factors materials i simbòlics que inclouen, entre altres, el patró d'assentament, l'organització social, les normes, valors i expectatives socials sobre els rols i les competències dels subjectes per intervenir en la cura d'altres. Perquè l'avi o el germà siguin els cuidadors d'un nen, haurien de compartir de manera rutinària activitats i espais, és a dir, hi hauria d'haver una integració espacial o etària. Tot i que des de l'antropologia evitem les simplificacions i les generalitzacions, cal dir que aquesta situació sol ser poc freqüent a les societats urbanes contemporànies, especialment en llars de sectors mitjans-alts, en els quals un o ambdós progenitors són professionals o tenen estudis terciaris o universitaris. És especialment en els àmbits urbans on es registra una marcada tensió entre la integració i la segregació etària. L'escassa oportunitat d'integració acaba *salvant-se* amb certes polítiques públiques o iniciatives governamentals o de la societat civil que busquen ressaltar la importància de les solidaritats intergeneracionals i del sosteniment de la vida

quotidiana, i encara més, en temps de crisi. Això ens porta a una pregunta: On, quan i com s'aprèn a cuidar un infant? I una persona gran? Dit d'una altra manera: De qui, com i on s'aprenen responsabilitats i tasques mitjançant les quals els nens i nenes no solament contribueixen a la subsistència de les seves llars, sinó que també aprenen habilitats socials i afectives crucials per a la vida en societat?

Com plantejava Urie Bronfenbrenner a la seva obra *La Ecología del Desarrollo Humano* (1987), "cap societat pot mantenir-se molt de temps si els seus membres no han adquirit les sensibilitats, les motivacions i les habilitats necessàries per ajudar i cuidar altres éssers humans". D'aquesta manera, la cura, com a activitat multidimensional, s'estén més enllà dels seus aspectes instrumentals, involucrant una connexió personal i emocional entre els qui participen d'aquesta relació. Tenir cura d'altres persones té conseqüències psicològiques, socials i evolutives i suposa l'aprenentatge de múltiples habilitats necessàries per a la vida col·lectiva.

La creació d'entorns per tal que es donin aquests aprenentatges requereix de certa integració social i espacial de les

Hermaldad.

generacions i dels gèneres. Això és indescribable del conjunt de construccions socials i culturals sobre la infància, l'adulesa i la vellesa, i dels criteris que marquen les transicions entre les etapes vitals. A principis del segle XX, l'antropòloga Ruth Benedict es preguntava com les societats modernes podien resoldre aquesta *discontinuitat* en l'aprenentatge cultural que caracteritzava les transicions de rols en aquestes societats, a diferència de la *continuitat* que es registrava en aquelles anomenades, llavors, *primitives*. Des d'una perspectiva sociohistòrica podem dir que una part d'allò que ha caracteritzat la modernitat a les societats occidentals ha estat una estructuració creixent entorn de

l'edat, un augment de la *cronologització* de la vida: una separació entre individus de diferents edats en àmbits educatius, productius, familiars. Contràriament, la investigació en comunitats indígenes ha documentat extensament la *integració entre edats* en la vida quotidiana, fins i tot, en aquelles amb un major accés a institucions educatives occidentals i oportunitats d'ocupació en el mercat.

Alguns investigadors proposen que les distincions entre àmbits i activitats segons les edats deriven de models del curs vital on predomina aquest criteri com a eix organitzador i classificador. El concepte d'*integració entre edats* fa referència, en general, a l'absència de barres estructurals per a la interacció entre persones de diferents edats. Si bé l'edat és un marcador social (més enllà de les seves dimensions cronològiques i biològiques), això no necessàriament es tradueix en una separació d'àmbits. Al contrari, com mostren les investigacions de Barbara Rogoff, en nombroses comunitats a la pràctica es promou la integració entre persones amb sabers i competències diferents i complementàries, i l'aprenentatge mitjançant l'observació, la participació i la cooperació, amb efectes crucials per al desenvolupament de les persones i la solidaritat intra- i intergeneracional.

A més, els estudis sobre cura múltiple realitzats des de diferents disciplines (antropologia, psicologia, biologia evolutiva, etologia) aporten algunes preguntes, hipòtesis i arguments d'interès. La majoria se centren en societats caçadores-recol·lectores i agràries, argumentant que la

cooperació en la cura ha tingut un valor evolutiu. Les xarxes de cura, amb una alta participació d'àvies i altres dones ancianes, s'associen a entorns amb alts nivells d'estrès, inestables o poc predictibles pel que fa a l'abundància de recursos per a la vida, per la qual cosa la subsistència i la supervivència infantil requereixen nivells més alts de cooperació i de coordinació.

Davant d'això, sorgeixen algunes preguntes: Quines variables sociodemogràfiques i culturals configuren entorns que afavoreixin la integració entre edats i les cures múltiples? I les possibilitats que nens i nenes s'involucrin en tasques de cura? Quin impacte té la integració entre edats en les trajectòries dels individus? Quins avantatges suposa per al desenvolupament de competències emocionals, cognitives i socials? Quines conseqüències té sobre l'organització domèstica i comunitària? Com impacta en la construcció d'un sentit de *comunitat* en el present i en el futur? Pot contribuir a reduir el conflicte intergeneracional, les tensions derivades dels nous escenaris demogràfics i configuracions familiars? Aquestes troballes poden il·luminar la investigació sobre les societats urbanes cosmopolites? S'han

estudiat escassament els efectes positius i negatius dels processos d'integració entre edats en les societats contemporànies, que poden constituir una rellevant àrea d'investigació.

Avis i nets: reciprocitat i cura mútua

En les comunitats Mbya-guaraní, ser *avi* és quelcom més que una relació genealògica. Quan encara es realitzaven parts domiciliaris –situació que hom procura d'evitar amb un èxit desigual a causa de les barreres d'accés als serveis de salut per part de la població indígena– la partera (*mitã rechaa*, “la que va veure el nen primer”) esdevenia, automàticament, *àvia* del nounat. Qualsevol persona anciana pot ser considerada *avi* o *àvia*, en tant que es tracta d'una relació que dona compte de les expectatives de sociabilitat Mbya, mostrant el contrast i la complementarietat de rols i atributs entre *pyta* “nous” i *tuja* “vells”. La residència uxorilocal temporal fins al naixement del primer fill i la convivència de fins a quatre generacions d'una família extensa (els Guaraní són patrilineals i patrilocals) afavoreix la participació dels avis materns en la criança i la cura dels seus nets. Així mateix, els

avis constitueixen un important recurs de suport i sosteniment pels pares, sobretot quan aquests són *novells*, ja que són els qui *en saben* de prevenció i atenció de les dolències infantils i les que tenen lloc en determinats moments del cicle reproductiu, com l'embaràs, el part i el puerperi. Aquesta col·laboració de les àvies és valorada pels homes, la qual cosa exigeix la seva reciprocitat expressada en el fet de compartir els aliments o col·laborar en la parcel·la de cultiu dels seus sogres.

El cas Mbya és un interessant i clar exemple de la integració intergeneracional, en termes espacials, que ofereix múltiples oportunitats d'interacció i cura entre avis i nets. Els habitatges dels integrants d'una família extensa solen ser propers o disposats al voltant d'un pati central, espai de la sociabilitat Mbya per excel·lència. Allà es conversa, es pren mate, es juga, es preparen aliments, i hi té lloc la producció artesanal per a la venda. Durant el dia participen en aquest entorn, principalment, dones i infants de totes les edats. Allà s'aprenen les *coses d'adults*, junt amb tasques i responsabilitats que els adults consideren adequades per als infants. Al pati hi ha un o més fogons,

Creo que soy cuando juego.

amb diferents usos, i és el lloc on, al capvespre, els nens i les nenes hi escoltaran *les històries d'abans* contades pels avis, aquelles que tenen una finalitat *educativa* i contenen *moralitats*, com a recurs per evitar sancions verbals directes. Al matí, poden reunir-se allà per esmorzar i algun avi preguntarà als infants què han somiat durant la nit, i, tot seguit, en farà la interpretació, la qual cosa pot tenir implicacions pràctiques immediates. Una de les característiques més destacades d'aquestes interaccions és l'intens contacte físic

Cuento.

que es produeix. La indulgència amb la qual tracten els nens petits l'acompanyen amb demostracions d'afecte per part dels grans.

Tant aquí com al Valle de Calchaquíes, els pares solen entregar un o més dels seus fills i filles als avis per evitar que aquests visquin sols, especialment, si s'han quedat vidus. Els nets també poden anar a viure amb els seus avis per pròpia voluntat i decisió. Els nens i les nenes col·laboren en la seva cura i en els tasques relacionades amb l'*haciendita*

(remat) i/o el *rastrojo* (parcel·la de cultiu), o simplement els acompanyen quan s'han de desplaçar per continuar treballant al camp.

El fet de compartir activitats quotidianes amb les persones grans exigeix als infants *estar atents* i *pendents* del que els seus avis poden necessitar, anticipant-se a les dificultats que aquests poden mostrar, sobretot quan la seva edat avançada comporta alguna malaltia o la disminució de les seves capacitats físiques o sensorials. Aquest entrenament en *estar pendent* d'altres resulta coherent amb les expectatives culturals a l'entorn del desenvolupament dels infants, i s'observa, també, en les interaccions entre iguals (germans i cosins) generades per aquesta situació en la qual els avis es fan *responsables* de la criança d'un o més nets de diferents edats.

En les comunitats *vallistas*, això dona lloc al fet que moltes àvies i avis siguin anomenats *mamis* i *papis*, en tant que assumeixen la responsabilitat dels seus nets i netes al llarg de tota la vida. Aquí, també, les pautes de residència, l'alternança entre la residència a *el alto* (turons) i *el bajo* (poble), la matrifocalitat, la mater-

nitat primerenca i la circulació d'infants configuren els elements que afavoreixen que les àvies esdevinguin *mamis* i que, per exemple, quan les seves netes creixen les acompanyin en el part i en el puerperi i els proporcionin cures específiques per a la seva salut.

Germans que cuiden: aprenentatges mutus, empatia i responsabilitat per l'altre

A partir dels anys setanta, l'antropologia va obrir interessants preguntes i diàlegs amb altres disciplines sobre l'abast del *sibling caregiving* i el seu impacte individual i col·lectiu, tot i que aquestes investigacions solen ser escassament considerades en els estudis i polítiques públiques de salut, educació i desenvolupament infantil. Fins i tot en aquells àmbits en els quals es destaca l'agència infantil, es posa poca atenció en aquelles activitats que, com a conseqüència de biaixos ideològics i de classe, no són considerades *coses de nois*. Tant als Valles Calchaquíes com a les comunitats Mbya, els infants viuen en famílies extenses junt amb germans i cosins que, freqüentment, intervenen en la cura, no solament quan els adults els assignen

aquesta tasca, sinó perquè *els hi surt*, és a dir, per pròpia iniciativa. Tant a la llar com a l'escola, germans i germanes grans assumeixen diverses responsabilitats de cura, quan l'entorn és receptiu i propicia aquesta mena d'interaccions. Així, la cura dels seus germans/es més petits és també una instància crucial d'aprenentatge.

En les comunitats Mbya es tracta d'una pràctica generalitzada, que té un correlat lingüístic que expressa la posició relativa dels germans i germanes grans i petites en el conjunt de *siblings*. Diferents denominacions per aquestes relacions s'associen també a diferents expectatives pel que fa a responsabilitats i rols. Des dels 3-4 anys, un infant ja pot intervenir en la cura d'un altre més petit, en tasques que els adults jutgen *simples* però necessàries en un context familiar on hi conviuen una gran quantitat de fills, nets i nebots. En els Valles també hi ha una expressió lingüística per aquest estret vincle entre alguns germans; en aquest cas, s'aplica més freqüentment a germanes grans que assumeixen de manera sistemàtica la cura dels petits, les quals són anomenades *mami* o *tia* per part del germà petit, un vincle que esdevé altament significatiu.

En aquest procés que oscil·la entre ser cuidat i esdevenir cuidador, els infants desenvolupen habilitats complexes, aprenent a través de múltiples vies i recursos que els seus entorns els ofereixen, entre els quals l'observació i la imitació hi juguen un paper central. Això no solament impacta en la socialització de l'infant que és cuidat, sinó també en el que cuida, que es transformen en agents de la seva pròpia socialització.

L'observació de les interaccions durant la cura entre germans en ambdós enclavaments posa en relleu com els cuidadors no solament reproduïen allò que observen, sinó que també introdueixen certes innovacions. Desenvolupen diferents estratègies, avaluen alternatives, manegen conflictes, mostren actituds empàtiques davant les dificultats dels més petits, aprenen a ajustar el seu comportament a les necessitats d'aquests, incorporen les perspectives dels altres i assagen formes sofisticades de comunicació, sincronització i col·laboració. En aquest sentit, representen instàncies d'aprenentatge d'habilitats prosocials associades a formes de cooperació, intercanvi i organització social que poden ser transferides, més endavant, a

Hechos de historias.

altres activitats. De gran rellevància per aquestes comunitats, la cura entre germans representa una valuosa contribució a la subsistència de la família, ja que permet als adults distribuir tasques d'acord amb les competències i possibilitats dels seus integrants.

Infants i "vells": Objectes o agents de cura?

L'etnografia i la investigació transcultural ens permeten discutir el model tripartit infants-joves/adults/vells a l'estil de *tipus*

ideals que mai no van existir realment a cap societat. Així mateix, permeten relativitzar les dicotomies productiu/improductiu o independent/dependent, que no donen compte de la diversitat de mecanismes de participació i contribució de les persones en el marc de les seves comunitats.

Nombrosos estudis sobre la cura continuen defensant l'existència d'una as-

sociació entre condició de dependència i extrems de la vida. Es innegable la major dependència dels infants respecte de persones més madures pel que fa a la seva cura i nutrició, de la mateixa manera que seria inadequat minimitzar la diversitat de la població més anciana, tenint en compte possibles problemàtiques de salut que poden restringir la seva participació en activitats que els suposi certs esforços. En aquest sentit, per exemple, a les comunitats Mbya, les persones grans que ja no poden desenvolupar tasques que comporten desplaçaments i esforç físic són ateses, no solament pels seus parents, sinó per tota la comunitat, garantint-los la subsistència, a través de la pràctica de compartir el menjar, eix central del concepte guaraní de reciprocitat.

Estudis recents mostren que, en nombroses societats, els canvis enregistrats en els segments més envellits de la població han augmentat el seu potencial per fer contribucions productives a la cura, supervisió i capacitació dels infants, essent un important recurs per donar resposta a aquestes necessitats. El fet que les dones ancianes siguin considerades més aviat com a proveïdores que receptores de cura

i responsables del benestar de les noves generacions perquè manegen coneixements que no estan a l'abast d'aquestes últimes és un fet comú en les societats indígenes i rurals.

Pel que fa als infants, els casos etnogràfics analitzats i l'abundant literatura transcultural ens conviden a pensar en els efectes de la segregació etària i espacial en les societats cosmopolites modernes. La separació dels espais on la gent viu, estudia i treballa suposa, a més de la dificultat de compatibilitzar les tasques productives amb les de la cura familiar, una mínima o nul·la possibilitat per part dels nens i nenes d'observar i/o participar en les ocupacions dels adults, d'aprendre observant, ja que *el seu lloc* és el de l'escola i el joc, el de les activitats recreatives i no productives. La consideració *externa* dels infants i els ancians com a *vulnerables*, *en risc* o *dependents* –que pot coincidir o no amb la perspectiva dels propis subjectes– posa l'accent en aquests com a *objectes* de cura. No obstant això, com hem vist anteriorment, infants i persones grans a més d'*objectes* poden ser *agents* de cura i contribuir significativament a la subsistència i sociabilitat dels membres de la llar.

Desafiament per a les cures en escenaris transculturals

La cura és plural. La criança és plural. Actualment, no hi ha cap raó per mantenir postulats *en singular*, característics de certs abordatges disciplinaris i determinades èpoques. Al contrari, resulta cada vegada més evident la diversitat i heterogeneïtat intra- i intercultural que caracteritzen les pràctiques de criança i cura. Això dona lloc a tensions, interpel·lacions, articulacions i formes d'articulació variables al si de famílies i comunitats. En aquest sentit, la diversitat contemporània ens presenta alhora desafiaments i oportunitats.

Processos migratoris i altres transformacions socials contemporànies donen com a resultat entorns transculturals per a nens i nenes, on la cura i la criança dels infants tensa els límits dels sabers i els valors *locals*. Les comunitats *a petita escala* –com les que he analitzat en aquesta publicació– ens ofereixen l'oportunitat d'explorar amb més profunditat aquests temes, a manera d'exercici d'estranyament respecte a les imatges homogeneïtzadores i estereotipades sobre les formes d'organització humana per a la cura infantil.

Créixer en situacions de transculturalitat, parafrasejant Marie Rose Moro i Bernard Golse, és un desafiament per als infants. I analitzar, acompanyar i orientar aquest procés ho és per a les famílies, educadors, terapeutes i polítics, exigint un nivell de traducció, negociació, apropiació i resignificació variable, encara que sempre desafiament. Si entenem que el món és obert, llavors estarem disposats a considerar més alternatives, a ser sensibles a la pluralitat de maneres de cuidar. Hi ha un cert monopoli d'alguns discursos sobre la cura i sobre els drets de les dones, els infants i les persones grans. Tot i la seva eficàcia i la seva pregnància, cal escoltar altres veus. Suposa, potser, reconèixer que hi ha formes de compromís i de responsabilitat cap als altres que són singulars, no només per una condició de gènere.

Els models sobre les trajectòries vitals són analitzats encara des d'enfocaments i metodologies mixtes que transcendeixen les fronteres de les disciplines. S'entén la diversitat com la resultant d'un interjoc entre factors i processos culturals, sociodemogràfics, econòmics, junt amb el gènere i l'edat. Les relacions de cooperació intra- i

Vínculos transculturales.

intergeneracionals tenen tantes expressions possibles com les que resulten de la combinació entre longevitat, estructura per edats i gèneres de les poblacions, la composició de les famílies, les oportunitats de feina, l'educació i la salut, entre

altres. La redefinició de l'abast de les categories per fer referència a les *edats* i a les transicions en el trajecte vital és una resultant d'aquesta interseccionalitat.

L'actual pandèmia i el confinament obligatori limiten les nostres possibilitats de cuidar i compartir la quotidianitat amb els infants i les persones grans de la família. Sembla un moment propici per repensar les cures, encara que es tracti d'un tema molt transitat. La comprensió dels dilemes, oportunitats i limitacions involucrats en la cura requereix escoltar altres veus, com les dels nens i les nenes, observar altres accions, donar-los un lloc i valorar les seves contribucions a la cura d'altres. Potser l'Etnografia servirà per pensar l'agència d'infants i persones grans des de models de la trajectòria vital i les formes de vida que accentuïn més les possibilitats que les limitacions, que donin lloc a la iniciativa i a l'autonomia, a la reciprocitat i a la solidaritat intergeneracional, amb totes les implicacions socials, afectives i ètiques que suposen per a la vida col·lectiva.

SOBRE L'AUTORA DEL TEXT

Carolina Remorini

Doctora en Ciències Naturals i llicenciada en Antropologia per la Universidad Nacional de La Plata (UNLP), Argentina. Professora titular d'Etnografia I (Sud-amèrica) a la Facultad de Ciencias Naturales y Museo de la mateixa universitat. Investigadora adjunta del Consejo Nacional de Investigaciones Científicas y Técnicas (CONICET). Integra el Laboratorio de Investigaciones en Etnografía Aplicada (LINEA) de la UNLP. Especialista en Etnografia, la seva investigació se centra, principalment, en l'estudi dels processos de desenvolupament i salut infantil en comunitats indígenes i rurals de l'Argentina. Així mateix, realitza tasques d'extensió universitària i brinda activitats d'assessorament i de formació en recursos humans, en organismes públics, societats científiques i ONG, sobre infància, salut, medi ambient i metodologia qualitativa. Ha impartit seminaris i cursos de grau i posgrau per a professionals d'altres disciplines (metges, psicòlegs, infermers, treballadors socials, advocats, biòlegs, treballadors de la salut, entre altres) en universitats argentines i de l'estranger. Ha sigut investigadora i professora invitada a la Universidad de San Carlos (Brasil), l'Herbario Medicinal del Instituto del Seguro Social i el Colegio de San Luis (Mèxic), la Universidad de California Santa Cruz (USA), la Universitat Autònoma de Barcelona i la Universitat Rovira i Virgili (Catalunya).

SOBRE L'AUTOR DE LES IMATGES

Juan Augusto Laplacette

Llicenciat en Psicologia per la Universidad de Buenos Aires (UBA), amb Diploma d'Honor. Especialista en Psicologia Clínica Infantil (UBA) i doctorant en Psicologia (UBA), becat pel Consejo Nacional de Investigaciones Científicas y Técnicas (CONICET). Investigador en Primeres Infàncies, membre de l'Equipo Puentes (amb acreditació de Ciencia y Técnica de la UBA i de l'Associació Psicoanalítica Internacional). Secretari científic, membre de la Comisión Directiva de la Sociedad Argentina de Primera Infancia (SAPI). Docent de Nivell Superior en la Càtedra II de Psicología Evolutiva Niñez de la Facultad de Psicología (UBA), i d'assignatures vinculades al Desenvolupament Infantil, des de Salut i Educació, a l'Instituto Superior del Profesorado de Educación Inicial Sara C. d'Eccleston i a l'Instituto Superior del Profesorado Dr. Joaquín V. González. Coordinador de Programas de Capacitación sobre Desarrollo Infantil Temprano, amb perspectives interdisciplinàries i intersectorials. Autor de publicacions científiques i de la marca independent de jocs *Jugar Al Lado*, i membre de l'Asociación de Dibujantes de Argentina.

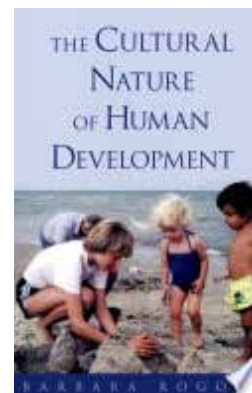
PER LLEGIR

Guidetti, M;
Lallemand, S
i Morel, MF.
(2004)
**Enfances
d'ailleurs,
d'hier et
d'aujourd'hui**
París: Armand
Colin

Moro, M.R. i
Golse, B. (2019)
**Crece en
situación
transcultural:
Una
oportunidad
para las
infancias**
Buenos Aires:
Miño y Dávila
Editores

Rogoff, B. (2003)
**The cultural
nature of human
development**
Oxford: Oxford
University Press

Goldring-Zukow,
P. (Ed.) (1989)
**Sibling
interactions
across cultures:
Theoretical and
methodological
issues**
New York:
Springer-Verlag

Aquesta obra compara les perspectives antropològica i històrica en relació amb la infància. La infància és vista a través dels contextos en què es desenvolupa, tenint en compte els fenòmens tant individuals como col·lectius. El llibre té tres parts: se centra, en primer lloc, en els conceptes i les pràctiques relatives a la infància en les societats tradicionals (aproximació antropològica); en segon lloc, en la França de segles anteriors (aproximació històrica), i, finalment, en els conceptes més estesos en l'actualitat (aproximació psicològica). Un manual bàsic per a estudiants i professionals de les diferents disciplines relacionades amb l'àmbit de la infància.

L'interrogant sobre els orígens porta els autors a plantejar-se la importància de la cultura i la seva transmissió, intentant comprendre els processos que travessen els fills/es de migrants o de parelles mixtes, els adoptats en un altre país i, de manera general, tots els bebès, nens, nenes i adolescents de diverses llengües o ètnies, que viuen en un món globalitzat amb variades influències socials i culturals. També es planteja de quina manera entendre millor com esdevenir pare o mare d'aquests infants. Es proposen elements teòrics, preventius, educatius, clínics i pragmàtics per fer de la diversitat una oportunitat.

Els infants kwara'ees de tres anys, a Oceania, actuen com a cuidadors dels seus germans petits, però, al Regne Unit, és un delictes deixar un nen/nena menor de catorze anys sense la supervisió d'un adult. A la comunitat dels efes de Zaire, els bebès utilitzen rutinàriament matxets amb seguretat i una certa habilitat, tanmateix, els adults nord-americans de classe mitjana, sovint, no confien en els nens petits amb ganivets. Què explica aquestes marcades diferències en les capacitats d'aquests infants? Com sosté l'autora, el desenvolupament humà s'ha d'entendre com un procés cultural, no simplement biològic o psicològic.

Aquesta obra és una recopilació de diverses investigacions centrades en el paper que juguen els germans grans en el desenvolupament social, emocional i cognitiu dels seus germans petits. Els estudis comparteixen el supòsit subjacent que la interacció social juga un paper important en l'adquisició i transmissió del coneixement cultural i la comprensió social. A partir de la investigació empírica, intercultural i *infracultural*, aquest volum assenta noves bases per identificar aspectes universals, ambientals i específics del paper dels germans en el desenvolupament infantil.

PER LLEGIR MÉS

- Otto, H i Keller, H. (eds.). (2014). *Different faces of attachment. Cultural Variations on a Universal Human Need*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Altés, M. (2018). *Mi abuelo*. Barcelona: Blackie Books Editorial.
- Ciruolo, S. (2016). *Las arrugas de la abuela*. València: Andana Editorial.

PER VEURE

Balmes, Th. (director) (2010)
Bébés [documental]
 França, 79 min

L'aventura de la vida comença... Documental que segueix el creixement dia a dia de quatre bebès, que viuen a diversos llocs del món, des del seu naixement fins que fan les seves primeres passes: Ponijao, a Namíbia; Bayarjargal, a Mongòlia; Mari, a Tòquio (Japó), i Hattie, a San Francisco (Estats Units). (FILMAFFINITY).

Briggs, E. (directora)
 (2003)
Present Perfect
 [documental]
 Estats Units, 5 min

Un documental que mostra un projecte intergeneracional centrat a l'experiència de convivència entre infants i ancians a la residència per a gent gran Providence Mount St. Vincent, a Seattle. Cinc dies a la setmana, els infants, d'entre sis mesos i cinc anys, i els residents realitzen activitats planificades, com música, dansa, art, narracions o, simplement, comparteixen el dinar. S'ha comprovat que aquesta interacció freqüent proporciona grans beneficis en ambdós grups. El contacte amb els nens i nenes incrementa l'activitat física de les persones grans, fa créixer la seva autoestima i millora el seu estat d'ànim. Els infants, al seu torn, aprenen a tractar les persones grans, acceptar les limitacions dels altres, ampliar la seva capacitat afectiva i incrementar les seves habilitats socials.

Koreeda, H. (director i guionista) (2004)
Nadie sabe (*Dare mo shiranai*)
Japó, 141 min

Quatre nens, germans, fills de diferent pare, viuen feliços amb la seva mare en un petit pis de Tòquio, tot i que mai no han anat a l'escola. Un bon dia, la mare desapareix deixant-los alguns diners i una nota en la qual encarrega al seu fill gran que s'ocupi dels seus germans. Condemnats a una vida dura de la qual ningú no en sap res, es veuran obligats a organitzar el seu reduït món segons unes regles que els permetin sobreviure. Tanmateix, el contacte amb el món exterior fa que es desmunti el fràgil equilibri que havien assolit. (FILMAFFINITY).

Ustaoğlu, Y. (directora) (2008)
La caja de Pandora
Turquia, 112 min

Una nit, tres germans d'uns quaranta anys, d'Estambul, reben una trucada en la qual els informen que la seva mare ha desaparegut de casa seva, a la costa Oest del Mar Negre, a Turquia. Deixant de banda les seves diferències, tots tres s'ajunten per buscar-la, però els conflictes no triguen a sorgir. Igual que els secrets de la caixa de Pandora. S'adonen que, en realitat, es coneixen molt poc i aprofiten per meditar sobre els seus propis defectes. (FILMAFFINITY).

NOTÍCIES AFIN

L'equip Brighter Future es reuneix a Itàlia

El mes de setembre passat va tenir lloc la primera Activitat de Formació i Aprenentatge del projecte europeu Brighter Future a Verona (Itàlia). Aquest tipus d'activitats són

esdeveniments conjunts de formació de curta durada per al personal de les institucions que formen part del projecte. El programa va incloure presentacions d'àrees i resultats de recerca de la Università degli Studi di Verona en relació amb la protecció de la infància, sessions sobre polítiques públiques en l'abordatge de la protecció de la infància separada de la seva família d'origen, sessions sobre la inclusió escolar d'aquesta infància, així com un treball col·laboratiu per compartir i analitzar comparativament la protecció de la infància en els diferents països participants del projecte (Itàlia, Holanda, Espanya i Regne Unit).

En l'actualitat, l'equip del projecte treballa en l'elaboració d'un manual dirigit a docents i personal dels centres educatius per fomentar la creació d'ambients inclusius i acollidors amb totes i tots, independentment de la seva situació familiar o les seves trajectòries vitals.

Es pot seguir l'evolució del projecte a través de les seves xarxes socials, a [Twitter](#) i [Facebook](#).

SexAFIN-APS a l'Escola Vila Olímpica de Barcelona

El projecte SexAFIN, educació afectivosexual i reproductiva a les escoles de primària, es desenvoluparà aquest curs a l'escola Vila Olímpica (Barcelona), gràcies al finançament de l'Ajuntament de Barcelona, amb una convocatòria de Justícia Global, que pretén treballar per la igualtat de gènere des de la relació local-global.

Al projecte habitual, on es treballa amb metodologies participatives amb els infants, el professorat i les famílies, per generar espais de diàleg i reflexió sobre com els adults acompanyem els infants en sexualitat, s'hi suma la metodologia d'aprenentatge i servei. Així doncs, en aquesta edició del projecte, els infants desenvoluparan tallers per tal de poder generar productes –vídeos, contes, còmics, etc.–, que serveixin per explicar als adults –mestres i famílies– com volen ser acompanyats en el creixement de la seva sexualitat i benestar.

Com ja és habitual en el projecte SexAFIN, també hi ha una voluntat de portar el projecte més enllà del centre educatiu i compartir-lo amb la comunitat, en aquest cas amb els veïns i veïnes del districte de Sant Martí (Barcelona), a través d'una exposició dels materials generats per als infants d'un centre cívic del barri.

Finalment, s'incorpora també al projecte una perspectiva internacional, que aglutina la recerca i la intervenció realitzada amb SexAFIN-Ciudad Juárez –amb un projecte de cooperació internacional finançat per la Fundació Autònoma Solidària–, amb la intenció de generar espais virtuals de conversa entre els infants de Barcelona i els de Ciudad Juárez sobre què saben i què entenen per sexualitat.

Si esteu interessats en el projecte i voleu més informació, o bé que el duem a terme a la vostra escola, no dubteu en contactar amb nosaltres: c.afin@uab.cat.

Projecte Diversity and Childhood: Primers resultats

El projecte Diversity and Childhood, finançat per la Unió Europea, ha finalitzat la seva primera fase d'investigació, en la qual es van organitzar tallers amb nens, nenes i adolescents en diversos països europeus. Els tallers tenien com a objectiu reflexionar sobre la diversitat d'orientacions sexuals i d'expressions i identitats de gènere, de manera que es promogués un clima d'acceptació i respecte en els indrets on nens i nenes socialitzen.

Així mateix, es van elaborar nous informes nacionals (un per cada país participant en el projecte) sobre la situació legal i sociocultural en relació amb les persones LGTBI+, amb especial atenció a la infància. Finalment, els equips dels països participants (Bèlgica, Portugal, Hongria, Grècia, Polònia, Lituània, Eslovènia, Croàcia i Espanya) van realitzar un rellevament de bones pràctiques per combatre la violència contra la infància LGTBI+.

Més informació del projecte i els seus resultats a:

www.diversityandchildhood.eu